

Dr. Váradi József:

A virágzó Tisza-vidékért

A Tisza az Alföld folyójaként, a szeretett szülőföld jelképe, művészeti alkotások, ihletője, életet, megélhetést teremtő természeti csoda és erőforrás, egyszerűsége veszély, pusztító erő, hiánya pedig emésztő szomjúság. Az emberiség civilizálódásának története a nagy folyóvölgyi kultúrákkal kezdődik, sőt a tudomány fejlődésének számos területe is a folyógazdálkodáshoz tapad. Az egyiptomi kultúra számos tudományterülete a csillagászat, a mértan, a földmérés is a folyó vízjárásának előrejelzésével, haszonvételeinek megszerzése céljából fejlődött, hiszen ezek nélkül a nílusi áradások gazdagságát nem lehetett volna kiaknázni.

A folyók az ember letelepedésének, városai kialakításának is kristályosodási centrumai. Nem véletlen, hogy hazai településeink közül több mint 1600 település úgynevezett két parti település, vagyis valamely jelentősebb vízfolyás vagy folyó keresztezi azokat. A folyók ugyanakkor gazdasági, kulturális, sportolási, pihenési értékteremtő és -hordozó voltak mellett veszélyt is jelentenek. Ráadásul az emberi életfeltételek változásától függően folyamatosan változó nagyságú károkat okoznak.

A Tisza szabályozás előtti vízjárásának történelmi feljegyzéseiből tudjuk, hogy az ártéri ember részben dombra építette szerény házacskáit, részben a nagyobb árvíz elől magaslatra menekülve a víz lepadása után visszatért és egyszerű hajlékát a pusztítás után viszonylag gyorsan és egyszerű eszközöket használva újra felépítette.

Furcsa módon a folyó legnagyobb veszélye az árvíz, sok ország (elsősorban a kelet népei, Vietnam, Laosz) ma is így védekezik, de a fejlett gazdasággal rendelkező országok heves vízjárású folyóinak völgyébe települt városok egyes folyóközeli kerületében a védekezés ma is a padlásra költözés és az árhullám gyors elvonulása után a takarítás. Figyelemre méltó, hogy ezeken a településeken az ármentesítés komoly lakossági egyeztetések után, számos lakos ellenállásának leküzdése árán, általában mobil gátak telepítésével oldható csak meg. A kettősség, vagyis a víz elérhetősége iránti elemi, ősi atavisztikus ösztönös vágyunk és az árvíz károkozásától való félelmünk gyakorta konfliktust teremt. Ilyen konfliktus volt például hazánkban a Bodrog jobb parti települések lakosainak életében az 1999-2000. évi árvíz vagyionokat pusztító látogatása, amikor is elemi kíváncsi volt a bodrogi árhullámok kizárása a településről. Majd, amikor több mint 1,5 milliárd forintért megépültek a védőtöltések, de az immár biztonságot nyújtó gátak a kert végében magasodva, eltakarták a békés, árvízmentes Bodrog látképét az ott élő lakosság kebléből sóhajok törtek fel a látvány elvesztésének fájdalma miatt.

Az árvíz elleni biztonság megteremtése azonban a lakosság vagyionának, a települések gazdagodásának növekedésével, a közlekedés követelményeivel egyre elemibb és egyre fokozottabb kíváncsi. Különösen a nagy síkságokon, a lomhán kanyargó folyóvölgyekben, ahol egy-egy nagyobb árvízi elöntés hónapokig tartó vízborítást

okoz a földeken. Az árvízmentesítésért kiált a mezőgazdaság is, hiszen az árvíztől elragadott földeken termelt gabona az adott kor, adott gazdasági fejlettségi szintjén nagyon jó bevételt kínált az ármentesítés révén földhöz jutott tulajdonosoknak.

A társadalom igényei, fejlődési prioritásai, gazdagsága és értékítélete azonban folyamatosan változik. Változik az ember tudományos ismerete, egyre tökéletesebb műszerek, vizsgálati módszerek állnak rendelkezésére és így egyre többet tud saját környezetéről. Felismer tendenciákat és meg tudja állapítani, hogy mely folyamatok hatnak kedvezően és melyek kedvezőtlenül az ember hosszú távú életkörülményeire. És kiderült, hogy amit tegnap feltétlenül elvégzendő beavatkozásnak tartott, azt ma már fel kell számolni, át kell alakítani.

A követelmények változása a Tisza völgyének, a Tiszával való gazdálkodásnak a történetében is jól nyomon követhető. Az eleinte spontán haszonvételekre berendezkedő ember előbb a fokgazdálkodásra állt rá, majd a török hódoltság idején életének védelme miatt hatalmas területeket árasztott el és tette azokat mocsárrá.

Az 1800-as évek gazdasági fellendülése, a gazdagodó települések biztonsági igénye, a közlekedés feltételeinek megteremtése egyaránt a folyó megzabolázásának feladatát fogalmazta meg a mérnöknek. A mérnök a társadalom igényének kielégítése érdekében (hogy az jogos vagy sem, azt nem ő dönti el) megtervezi, majd megvalósítja a szükséges beavatkozásokat. Nagyon fontos látnunk, hogy a vízügyi szolgálat nem hirtelen felindulásában találja ki a vízgazdálkodási beavatkozásokat, hanem a társadalom megrendelésére hajtja végre azokat.

A Tisza legújabb kori, XXI. századi fejlődésének a társadalom által igényelt legmeghatározóbb eleme az ún. Vásárhelyi-terv továbbfejlesztése (VTT), ami valójában nem más, mint **ártér reaktiválás szabályozott vízkivezetéssel**.

De mit is jelent ez valójában? Hogyan jutottunk el addig a döntésig, hogy a társadalmi fejlődés új fejezetében, a Tisza-völgy vízgazdálkodásában ez a beavatkozás legyen a meghatározó?

A VTT programja bár rövid, de annál gazdagabb múltra tekint vissza.

A Tisza fenyegető, sőt pusztító árvizeinek XX. századi történetében az 1970. évi volt a mérföldkő. Ma már történelem, de érdemes felidézni, hogy a védekezés 2.425 km hosszú töltésen 15 napig tartott, 43 ezer ember részvételével. Hatvankilenc település 95 ezer lakosát kellett kitelepíteni. A Tisza és mellékfolyói, a Szamos a Körösök, a Maros mindegyike a korábban mért legnagyobb vízállás fölött tetőzött. Román területen a Szamos is és a Maros is 300 cm(!)-rel haladta meg a korábbi maximumot, hazánkban 45-112 cm volt a rekordjavítás értéke. A rendkívüli erőfeszítések és a szakszerű beavatkozások következményeként végül csak a Szamoson következett be töltésszakadás, de az is **ötezer lakóházat döntött romba**. A többi helyen viszont töltések között maradt az ár, és sehol sem követelt emberéletet. Az 1970. évi árvíz adta meg a lökést arra, hogy új alapokra helyezzék az árvizek ellen védő gátak méretének meghatározására vonatkozó számításokat. A

számítások eredményét 1973-ban jogszabályba foglalták és az árvízvédelmi művek fejlesztésénél azóta ezek alapján határozzuk meg a gátak biztonságos méreteit. Érdekes történelmi tény azonban, hogy az így kiszámított új töltésmagasítási értékek a Közép-Tiszán mindössze 17 cm-rel magasabbak, mint az 1934-ben elvégzett számítások szerintiék. Ez azt jelenti, hogy **70 éve sem sikerült a Tisza védtöltéseit az előírt méretre kiépíteni!**

A Tisza és a Duna árvizeinek történetében is hosszú, majdnem békés időszak következett, de az árvízvédelem fejlődése szempontjából meghatározóak voltak az 1974., 1980., 1981. évi Körös-völgyi árvizek, amelyek tanulságai hozzájárultak ahhoz, hogy a tározók alkalmazásának módszerét tökéletesítsük az árhullámok elleni védekezésben. A tiszai árvízvédekezés történetében az 1998. november 4-én kezdődött, 1999. márciusban folytatódott, 2000. áprilisában megismétlődött, majd 2001. márciusában újra jelentkező árvizek teremtettek új fejezetet.

A 28 hónap alatt lezajlott négy rendkívüli árvíz évről-évre ismétlődően, de végül Tiszabecsnél 47 cm-rel, Tivadarnál 149 cm-rel, Tokajnál 48 cm-rel, Szolnokonál 132 cm-rel javította meg a korábban mért legmagasabb árvízszinteket.

A Tiszán lezajlott hatalmas árvizeknek néhány nagyon markáns tanulsága fogalmazódott meg.

A védekezés és helyreállítás költsége meghaladta a 120 milliárd forintot (2001. évi árszint).

Azokon a töltésszakaszokon, ahol a gátak az előírt méretre az árvíz előtt kiépültek, 1/5-1/10-ébe került csak a védekezés, mint ott, ahol a fejlesztést nem tudtuk befejezni.

Most is (2001. március 6-án) Tarpánál az előírásoktól elmaradt méretű töltésen következett be szakadás (az előírás szerint kiépített töltésszakaszon még nem volt szakadás hazánkban).

A minden eddigi szintet meghaladó árhullámnál nagyobb árhullám kialakulására reálisan számítani kell, hiszen most (ellentétben 1970-nel) sem a Körösök, sem a Szamos, sem a Maros nem hozott jelentős mennyiségű vizet. Ha ezek is „rádolgoznak” a Tiszára, még sokkal magasabb szintek alakulnak ki, biztosan kivédhetetlenül.

A 2000. márciusában és áprilisában a Tisza középső szakaszán kialakult legnagyobb árvíz idején nagy szerencse ért bennünket a védekezésben, hiszen a böjti szelek elmaradtak, nem volt hullámverés, csapadék nem hullott, a melegben felszáradt utakon jól lehetett közlekedni és újabb árhullám se vonult le a Tiszán.

Már 1998-ban, de különösen 1999-ben és 2000-ben látszott, hogy **a Tisza vízlevezetési tulajdonságai megváltoztak**. Egyszerűen úgy látszott, hogy valahol Szolnok és Tiszaug közötti Tisza-szakaszon dugó keletkezett, amit meg kellene tálni, ki kellene húzni és minden a régi lehetne. A valóság ennél természetesen sokkal bonyolultabb.

Hogyan tovább tehát a Tisza árvizeinek biztosan megismétlődő és valószínűsíthetően minden eddigénél nagyobb erejű támadása elleni védelemben?

Először is tudomásul kell vennünk, hogy a Tisza 150 évvel ezelőtt elvégzett szabályozottsága adottság. Adottság, de nem megmásíthatatlan, vetik fel néhányan és ezzel a felvetéssel érdemes foglalkozni.

A Tisza a Vásárhelyi Pál által javasolt szabályozásának lényege és célja a kanyarok átvágása, ezzel a víz levonulásának gyorsítása. Töltések építése, amivel az elöntött területek nagysága korlátozható és lehetővé válik a mezőgazdaság fejlődése és a hajózás elősegítése révén az európai felzárkózást jelentő polgárosodás.

A szabályozás nem valósult meg mind a mai napig. Az akkor tervezett 102 kanyar-átvágásból 94 készült el. A töltések az eredetileg tervezett nyomvonal helyett számos területen – a helyi birtokosok és politikai csatározások áldozataként –, helyenként a birtokhatárokat, vagy oltóságok okán az övzátányokat követték.

De a Tisza szabályozottsága, eltérően a nyugat-európai hajócsatornázás-szerű folyószabályozásoktól, számos elemében magán hordja régi, természetes Tisza-táj arculatát. A töltések átlagos távolsága 1,8 km, de van, ahol 6 km távol épültek a gátak. Létrejött 167, öt hektárnál nagyobb, rendkívül sokszínű és gazdag holtág. Ez lehetővé tette, hogy a XX. század végén felismert természetvédelem fontossága a Tisza-völgyében is meggyökerezzen.

A vízügyi szolgálat már 1992-ben megkezdte az ún. holtág-rehabilitációs programot, 1995-ben pedig a Tiszán az ún. zöld folyosó programot. Ezek a programok már célul tűzték ki a Tisza árvizeinek visszatartására szóba jöhető lehetőségek vizsgálatát, részben a holtágak felélesztésével, részben a mentett oldalra történő vízkivezetéssel, az ottani természeti értékek növelése érdekében. Nem titkolt része volt ennek a programnak az **ökoturizmus fejlesztése**. A töltésekre kerékpárutakat terveztünk, a gátórházak pedig a csónak-, a lovas és kerékpáros túrák pihenő és segítségnyújtó bázisává, vendégszállássá és tájékoztatási, ismeretterjesztő központokká váltak volna.

A szabályozott Tisza tehát az Alföld síkságából kiemelkedő kanyargós, de tájba illeszkedő töltéseivel, a töltések által határolt hullámtér gazdag élővilágával, számos holtágával, kitűnő csónak- és vízitúrát kínáló lehetőségével, gátórházai által nyújtott civilizált biztonságával jó adottság a felértékelődő természetvédelemnek.

Ugyanakkor a Tisza-völgy 2.870 km hosszú töltése, **400 településen 300 ezer ingatlant és másfél millió embert véd**, 6.500 km hosszú úton, 3.000 km vasúton teszi lehetővé a közlekedést. A magyar mezőgazdasági termelés 30 százaléka, az ipari termelés jelentős része a Tisza árteréből származik.

A települések a korábbi magaslatokról a Tisza árterébe, sőt (pl. Tiszadob) hullámterébe húzódtak, nagy értékű házak, ipari létesítmények ingatlanai, közszolgáltatást ellátó gáz- és elektromos vezetékek hálózák be a valamikor vízjárta területeket. Az emberek ragaszkodnak a kialakult életformákhoz, boldogulásukat a

jelenlegi tevékenységük továbbfejlesztésében, valamint lehetőségeik szélesedésében látják. A lakosságot az árvizek után több alkalommal is megkérdeztük, hogy ők hogyan látják a továbblépés lehetőségét? Először is, nem kívánnak elköltözni, és az árvízvédelmet az állam feladatának tartják.

Az új árvízvédelmi megoldások keresése során a fenti kiindulási feltételek figyelembevétele mellett is komolyan megvizsgáltunk két állandóan visszatérő megoldási javaslatot. Az egyik a töltéseknek a folyótól távolabb helyezése, a másik a töltések elbontása és a folyó újra kanyargósítása. A töltések részleges, valóban realitásként szóba jöhető, tehát településeket tiszteletben tartó kijebb helyezésének költsége 633 milliárd forint összeget mutatott, nem beszélve az így előtérnek kített mezőgazdasági területek növekedéséről és az árvízszintek remélt lényeges csökkenésének elmaradásától.

A folyó vissza kanyargósítása önmagában az árvízszint csökkenésére kedvezőtlenül hat, vagyis emeli azt, a töltések elbontásával együttes vissza kanyargósítás pedig a teljes infrastruktúra kiváltással (ami az életfeltételek megtartása, közlekedés, vagyonvédelem stb.) miatt elengedhetetlen, 3.223 milliárd forintba, részleges, alapvető infrastruktúra kiváltásával 2.686 milliárd forintba kerülne.

Ezek a táj és a tájszerkezet alakítására drasztikusan ható hihetetlen mértékű beavatkozások tehát nem jöhetnek általános megoldásként szóba. A vízügyi szakma tradicionális megoldása, nevezetesen a töltéserősítés a vizsgálatok során nem bizonyult jó megoldásnak. Szembe kellett nézni azzal, hogy **a töltéseket** a jelenlegi előírt méreteken túl **további egy méterrel kellene emelni**, ami a magassági méretekkel együtt a töltés keresztmetszetének, talpszélességének növekedésével, jelentős belterületek, illetve hullámtéri területek igénybevételével jár.

Tapasztalataink azonban azt mutatják, hogy sem a hullámtér felé, sem a mentett oldal felé, de különösen a belterület felé történő töltés-szélesítés nem elfogadott megoldás, csak kényszerből alkalmazható, pereskedések és viták során érvényesíthető.

Nagyobb baj azonban, hogy a Tisza-szabályozás óta így is 8-10-szeressé növekedett földművek további növelése nem ígér műszakilag és ökológiailag sem jó megoldást. A magasabb töltések között tartott magasabb árvíz egy mégis bekövetkező kitörés esetén nagyobb energiával zúdul a töltés közvetlen közelében levő településekre, s így nagyobb lesz a károkozás. A töltések között így levezetett hatalmas víztömeg csak átfolyik az országon, nem válik olyan tartalékká, amelyből a nyári szárazság idején vizet tudnánk nyerni, illetve a vizes élőhelyek kiterjedése sem növekedhet. Jól érzékelhető, hogy az édesvízkészletek birtoklása felértékelődik. Minden ország elemi érdeke, hogy ezzel a kincssel bőséggel és szabadon rendelkezzen.

A megoldás tehát, vagyis új eszközök alkalmazása a nagy valószínűséggel egyre növekvő árhullámok elleni küzdelemben egyszerre kell szolgálja a vizekkel való gazdálkodás igényét, a természet erősítését, a területen élők biztonságát és

megélhetésük jobbítását. A legnyilvánvalóbb megoldás a hullámtér rendezésében látszott, de a számítások azt mutatták, hogy az 1970-es állapotok visszaállításánál jobb helyzet ezzel a módszerrel nem érhető el.

Az elemzések és vizsgálatok már 2000. év végén is felvetették az árhullámok tározását, mint lehetséges megoldást. Vagyis olyan **tározók rendszerének** létrehozását javasoltuk, amelyek mint gyöngyfűzér kísérik magát a folyót, és kialakításuk olyan, hogy abba az árvizek egy része betározható, az árvíz levonulása után egy része a tározóban vissza is tartható. A **Tisza melletti árvízi tározás** a hazai vízügyi szakmán belül **eretnek gondolatnak számított**. A nagy tömegű víz kivezetésének és tározásának megoldása műszakilag is és területhasználati oldalról is aggályosnak látszott. Miközben a Száva vagy Németországban az Isar árvízmentesítése is ugyanilyen módszerekkel történt.

A mezőgazdaságban a piacgazdaság beköszöntével, különösen az európai uniós tagságunk közeledtével, egyre komolyabb követelmény a gyenge termőképességű földek termelésből történő kivonása. A természetvédelem felértékelődése ugyanakkor követeli, az Unió pedig támogatja a **tájgazdálkodás erősítését**.

Mіндеzen feltételeket teljesíteni hivatott programot a Vásárhelyi-terv továbbfejlesztésének (VTT) neveztük el, mert az eredeti Vásárhelyi-tervet adottságnak tekintve, azt mintegy felújítva, a hullámtér rendbetételével és a mentett oldali tározók kialakításával, létrehoztunk egy új árvízvédelmi rendszert a Tiszán.

Nagyon lényeges körülmény, hogy a VTT nem előzmények nélküli, váratlan, a szakmára ráerőltetett árvízvédelmi megoldás, hanem a Tiszával foglalkozó vízügyi szolgálat **szakmaiságának** és a vele szemben támasztott **társadalmi elvárások** iránti érzékenységének **együttes terméke**.

A Tiszával és környezetével kapcsolatos változó társadalmi igényekre, a holtág-rehabilitációs program, a zöld folyosó program részben válaszokat adott. A gazdasági változások, az EU-csatlakozás, a **vidékfejlesztés kiemelt programja** pedig, párosulva az árvízveszély fokozódásával, az édesvíz-készletek felértékelődésével, átfogó, összerendezett programmá kényszerítette szervezni az elemeikben már meglévő válaszokat. Éppen ez az oka annak, hogy a VTT az árvízvédelem oldaláról nézve a szokásos beavatkozások részeként is jól értelmezhető; nevezetesen a hazai árvízvédelem eszközzrendszerének 3. és 4. elemét a Tiszára, összefogva értelmezve együttesen nevezzük a VTT-nek.

Ha felsoroljuk a hazai árvíz elleni küzdelem eszközzrendszerét, világossá válik a VTT ezen rendszeren belüli elhelyezkedése. Nevezetesen a hazai árvízvédelem eszközei:

1. külföldi vízgyűjtők lefolyás-szabályozása a határvízi együttműködések keretében,
2. a hazai védvonalak kiépítése az előírásoknak megfelelő méretre,

3. a hullámtér visszaállításának helyreállítása az ún. nagyvízi meder vízszállításának zavartalan biztosítása,
4. az árvizek tározási lehetőségének kihasználása,
5. az ún. nem szerkezeti módszerek fejlesztése (szervezet, védelmi tervek, előrejelzés, jogszabályok, fenntartás stb.).

A hullámtér visszaállításának javítása azonban nagyon soktényezős elemzést kíván. Különösen ha hozzátesszük, hogy a Tisza más és más jellegzetességgel bíró önálló folyószakaszokra osztható. A tározás funkcióját tekintve három részre osztható. Először is az ún. alapcél teljesítő árvízi tározás, a vízkészletekkel történő gazdálkodási célt teljesítő hasznosítási vagy állandó tározás és a természetvédelem érdekeit szolgáló vizes élőhelyi rekonstrukciós tározás. A lehetséges, vagyis települési, infrastrukturális, vízjárási, természetvédelmi, gazdasági és hidraulikai szempontokat figyelembe véve **30 tározási lehetőséget vizsgáltunk**. A koncepció felvázolása és a szakmán belüli tisztázó viták lebonyolítása után azonnal megkezdődött a koncepció ismertetése és vitája.

Tárgyalta az Országgyűlés Területfejlesztési és Környezetvédelmi Bizottsága, a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium és a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium több szakmai műhelye, az MTA számos bizottsága, több megye (Borsod, Szabolcs, Szolnok, Heves) közgyűlése, a Magyar Mérnöki Kamara elnöksége, az Magyar Hidrológiai Társaság, a területi vízgazdálkodási tanácsok, a WWF Magyarország több fóruma, települési szövetségek és 2002. tavaszán az ún. nyílt tervezés keretében közel 30, tározással érintett település lakossága.

A nyílt tervezés tapasztalatait összegezve készítettük el a kormánynak azt az előterjesztést, amelyben a koncepcionális alapelveket, a beavatkozás irányainak kijelölését kívántuk elfogadtatni.

A nyílt tervezés legfontosabb tapasztalatait az alábbiakban összegezhetjük:

- **a lakosság bizalmatlan;** nem hiszik el, hogy nincs eldöntve, hogy mely területek, hogyan kerülnek igénybevételre, nem hiszik el, hogy véleményük a végső döntésnél számít és arra figyelemmel fognak alakulni a beavatkozások;
- jellemző a **rövid távú érdekérvényesítési szándék**, a kisajátítást a lakosság 75 százaléka tartja jó megoldásnak;
- **nem tapasztalható szolidaritás;** hiába evidencia a folyóvölgyi közvetlen sorsközösség a lehetséges tározók tulajdonosai nem akarnak Szolnok védelmében művelési korlátozást földjeikre;
- feltűnő és a VTT minden fázisában igaz a probléma szakmai közelítése. Nincsenek pártpolitikai hovatarozásból fakadó, illetve abból táplálkozó vélemények, amire jó példa, hogy valamennyi megyei közgyűlés egyhangúlag szavazta meg és fogadta el a koncepcionális alapelveket;

- ugyancsak jellemző, hogy már a korai szakaszban is megfogalmazódnak járulékos és a vízgazdálkodástól távolabbi települési igények, utak, hidak és egyéb fejlesztési kérések;
- jellemző, hogy a folyógazdálkodás más elemeit; a hajózást, az energia-termelést, a nagytérségi vízsztosztás létesítményeinek tervezését kéri számon a VTT alapvetően árvízvédelmi és az ehhez kapcsolódó vízgazdálkodási fejlesztési lehetőségektől.

A nyílt tervezés során ebben a fázisban, jellemzően vízügyi szakmai típusú kérdések, és gazdasági, gazdálkodási, művelési, földtulajdon típusú kérdések fogalmazódnak meg. Elenyészőek az ökológiai természet- és környezetvédelmi típusú kérdések és csak elvétve vetnek fel idegenforgalmi problémákat.

Ilyen kérdések vetődnek fel például: fokozódik-e a belterületek elvezesése? Ki dönt a tározók elárasztásáról? A települések megközelíthetőek lesznek-e? A tározók kazettázhatóak-e? Mekkora gátak épülnek? A vízért, ha kivezetik, fizetni kell-e? Hogyan ürül le a tározó? Lesz-e korlátozás a mezőgazdasági művelésben és az építésben, mindezért jár-e értékcsökkenési kifizetés a tulajdonosnak?

Az előkészítő, koncepcionáló szakaszban a lakosság tározók iránti fogadókészsége erősen vitatható és hullámzó volt. Jellemzően azonban a Felső-Tiszán inkább a töltéserősítésben hittek a megkérdezettek, a Közép-Tiszán a tározók létesítésében látták a hosszú távú biztonság megteremtését és itt már a tározók más típusú hasznosításának lehetőségével is számoltak.

A 30 tározóból előbb tízet, majd a kisebb tározott vízmélység iránti igény teljesítése miatt 14 tározó létrehozásának lehetőségét vizsgáltuk. A feladat az volt, hogy mintegy 1,5 milliárd köbméter víz célirányos tározásával a kialakuló árvízszintet 1 méterrel lehessen csökkenteni, miközben a tározók kialakítása tegye lehetővé a tározott víz továbbvezetését, indokolt mértékű tározását, és azt is, hogy kisebb árvizek hasznosítási célú bevezetése is lehetséges legyen.

A számítások a teljes beavatkozás költségét a legfontosabb járulékos területfejlesztési beavatkozással együtt 170 milliárd forintra becsülték, hozzávetőleg 75 ezer hektár igénybevételével.

Ezen kiindulási feltételek mellett kezdte meg a terv tárgyalását a kormány és 2003. február 26-i szolnoki kihelyezett ülésén úgy döntött, hogy a fejlesztés alapelveit az alábbiakban fogadja el:

- a) a Tisza folyó árvizeit elsősorban a mértékadó védképességűre kiépülő árvízvédelmi töltések közötti nagyvízi mederben kell levezetni, és ezért – az ökológiai szempontokra is figyelemmel – **javítani kell az áramlási, vízszállítási feltételeket;**
- b) a védképességet meghaladó, gátszakadással és kiöntéssel veszélyeztető, statisztikailag igen ritkán előforduló árhullámokat, a meder vízszállításának mértékéig hazai területen **árapasztással csökkenteni kell;**

- c) az árvíz szabályozott kivezetését és a folyóba történő szükség szerinti visszavezetését (vagy vízhiányos területre történő átvezetését) szolgáló, műtárgyakból és tározókból álló árapasztó-rendszert úgy kell kialakítani és működtetni, hogy – az árvízvédelmi funkció megtartása mellett – az hasznosítható legyen **a Nemzeti Agrár-környezetvédelmi és a Tisza-völgy fejlesztésével** kapcsolatos programokban előirányzott célok megvalósításában, valamint a természetes élőhelyek gyarapításában;
- d) az árapasztási célú tározó (így például külterületi mezőgazdasági célú) területek teljes elöntése csak statisztikailag 1 százaléknál kisebb valószínűségű árvizek esetén fordulhat elő, ezért változatlan területhasználat esetén, **kisajátítással, kártalanítással, illetőleg a kártérítéssel csak kivételesen kell számolni.**

A kormány határozata alapján megalakult a feladatot koordináló tárcaközi bizottság, amelyet a környezetvédelmi és vízügyi miniszter által kijelölt személy, **Váradi József** vízügyi helyettes államtitkár vezet, társelnöke az FVM miniszter képviselője: **Benedek Fülöp** címzetes államtitkár, a Nemzeti Földalapkezelő Szervezet elnöke. A tárcaközi bizottság tagjait a Miniszterelnöki Hivatal, a Belügyminisztérium, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium, az Észak-magyarországi, az Észak-alföldi, valamint a Dél-alföldi Regionális Fejlesztési Tanács, és a környezet- és természetvédő szervezetek delegálták.

A kormány a Vásárhelyi-terv továbbfejlesztése I. ütemének előkészítésére 2003-ban 400 millió forintot, megvalósítására 2004-ben nyolc, 2005-ben tizenöt, 2006-ban tizenöt és 2007-ben tizenkét milliárd forintot biztosított.

A tárcaközi bizottság megtárgyalta és elfogadta a fejlesztési program kidolgozásának munkatervét. A program kidolgozásának érdekében **öt tervezési területre nyílt közbeszerzési eljárást** hirdettek meg. Ezek a tervezési területek:

- a tudományos megalapozó munkák elvégzése;
- az árapasztó tározók területének kialakítása (az ártér reaktiválása szabályozott vízkivezetéssel), és a kapcsolódó kistérségekben az életfeltételeket javító földhasználati és fejlesztési program kidolgozása,
- a nagyvízi meder rendezése (az ehhez kapcsolódó kistérségekben ugyancsak az életfeltételeket javító földhasználati és fejlesztési program kidolgozásával),
- stratégiai vizsgálat, környezeti vizsgálatok és tanulmányok elkészítése, valamint az Európai Unió társfinanszírozási feltételeinek feltárása,
- a kommunikációs feladatok végrehajtása.

A közbeszerzés pályázatok eredményesek voltak, a tervezési szerződések létrejöttek, a tervezési munkák nagy ütemben folynak.

Dr. Glatz Ferenc akadémikusnak, az MTA Társadalomkutató Központ Tudományos Tanácsa elnökének koordinálásával a Vásárhelyi-terv továbbfejlesztésé-

hez kapcsolódó **akadémiai kutatási program kezdődött**. Ennek célja olyan **stratégiai tanulmányok elkészítése** – többek között – az agrárgazdaság, a talajvédelem, az erdészet, a vadgazdálkodás, a településfejlesztés, a közlekedés, a turisztika, a szociológia stb. területére, amely felvázolja a Tisza-vidék fejlődésének vízióját a tervezett vízgazdálkodás-, terület- és vidékfejlesztés nyomán.

Lényeges határozata a kormánynak a VTT megvalósításának szempontjából, hogy döntést hozott arra nézve is, hogy az árvízvédelmi fejlesztéseket prioritás szerint, ütemezetten kell végrehajtani és a fejlesztésekhez hozzá kell rendelni az érintett térség földhasználati, infrastrukturális, gazdasági változásainak fokozatosan kapcsolódó munkálatait, és természetesen az ezekre vonatkozó terveket is el kell készíteni. Világossá vált, hogy a kormány döntése az alapvetően árvízvédelmi célú térségfejlesztési programot vidékfejlesztési komplex programmá szélesítette, nem tagadva, hogy e programnak az **Alföld felzárkóztatásának** célkitűzéseit, az EU-csatlakozás földhasználati támogatásának lehetőségeit egyaránt magába kell foglalnia.

A tervezők megkezdték az újabb, immár részletes tervegyeztetéseket. Az ütemezett kiépítés miatt immár csak 8 tározó: a szamosközi, a Szamos–Kraszna közti, a tiszakarádi, a tiszánánai, a hanyi-jászsági, a hanyi-tizasülyi, a nagykunsági és a tiszaroffi tározó szerepelt a részletesen vizsgálandó tározók listáján. Ezek közül kell kiválasztani három-öt, első ütemben 30 milliárd forintért megvalósuló olyan tározót, amely legalább 60 cm-es vízszintcsökkentést képes a kritikus árvizes időszakban előidézni. A szakmai részletek kidolgozásának megkezdésekor azonban érdekes jelenségre figyeltünk fel.

Bizonyos térségeken élők határozottan, sőt előremutatóan, öntevékenyen kezdeményezték a tározók tervezését. Más tájegységek lakói mereven, sőt durván elutasították a tározók létesítésének gondolatát. Az aktivitás olyan figyelemre méltó volt például a cigándi tározó esetében, hogy annak – jórészt a tiszakarádi tározóval azonos árvíz stratégiai fekvése miatt –, a lényegesen nagyobb aktivitás okán programba vettük tervezését. Meglepő volt, hogy a korábban természetvédelmi okok miatt a I. ütemből kizárt dél-borsodi tározó települései jelentkeztek a tározó létesítésének igényével. Figyelemre méltó volt **Nagykörű aktivitása**, ahol az árvíz-tározási szempontok nem tették ugyan elsők között indokoltnak a kiépítését, de a tájhasználat, illetve gazdálkodás váltás mintaszerű akarása az elsősorban tervezésre szánt tározók közé emelte ezt a tározót is. Így már tizenegy tározó vizsgálatára kaptak megbízást a tervezők.

A kiválasztás azonban továbbra is nehéz. Az első körben megépítendő tározóknak árvízvédelmi biztonság szempontjából a Felső-Tiszán és a Közép-Tiszán mindenképpen helyt kellene kapniuk, és harmadikként a két szakasz között valahol a Bodrogtközben. A cigándi tározáshoz való töretlen és konstruktív hozzáállás annak a helynek a kiválasztását teszi a legegyszerűbbé. Gondot okoz ugyanakkor a

Felső-Tisza, ahol a hozzáállás a tározó létesítéséhez meglehetősen hullámzó; a me-rev elutasítástól a rivalizálásig. A Közép-Tiszán inkább versenyfutás jellemző a tá-rozó megépítéséért, **stabil partnereknek látszik Tiszaroff.**

A lakossági fórumok hangvétele a most már egyre konkrétabb megvalósulás árnyékában egyre hevesebb. Az emberek ma már nem az árvízvédelmi kérdések, illetve a vízgazdálkodás kérdései iránt érdeklődnek, hanem a tározó és a hullámtér területének hasznosítását támogató juttatások iránt.

A vizsgálatok világossá tették, hogy a hullámtéren a nyári gáttal védett te-riületeken a termelést a nyári gátak megtartása mellett folytatni lehet, de a gátak magasságát jelentősen, az eredetileg engedélyezett szintig vissza kell bontani. A védvonalat ki- és bevezető műtárgyakkal kell ellátni és szükség esetén azok mű-ködtetésével a vizet a nyári gáttal védett területre be kell engedni.

A támogatások rendszerén még komoly vita várható, de a tározó területére vonatkozó értékcsökkenés egyszeri megváltásának fizetésében a tárcaközi bizott-ság tagjai egyetértenek, mint ahogy abban is, hogy az árvízi elöntés esetén a szük-séges kármérséklési intézkedések után a gazdálkodót kártérítés illeti meg. Nincs vita abban sem, hogy a gazda ne kényszer hatására, hanem az általa szabadon vá-lasztott lehetőség szerint folytassa a gazdálkodást.

Dolgozik azon a bizottság, hogy az infrastrukturális fejlesztésekre a lehetsé-ges – összesen húszféle – ma is élő pályázati lehetőség integrációjával a VTT-vel érintett települések prioritásait biztosítva, hogyan lehet forrásokat teremteni.

A Vásárhelyi-terv továbbfejlesztése hamarosan célegyenesbe fordul. Meg-kezdődhetnek a kiviteli tervezések, a pályázati és támogatási feltételeket és elér-hetőségeket rögzítő jogszabályok kimunkálásai és **2004. nyarán megtörténhet az első kapavágás** is az első létesítendő tározó területén.

Megkezdődött egy új Tisza-táj, egy új Tisza-vidék kialakítása. A változás a tározók műtárgyainak, a tározó vízlevezető csatornáinak kialakításánál látványos lesz. A tájgazdálkodás, a települési infrastruktúra és a vidék fellendülésének fo-lyamata fokozatos. A kisebb árhullámok kivezetésével történő gazdálkodás sok kérdést vet fel, sok módszertani tapasztalattal kell, hogy járjon, amíg világos ered-ményeket mutat. A Tisza, a vízgazdálkodás, a terület- és tájhasznosítás új igénye-ket támaszt a 150 évvel ezelőtt kialakult szabályozottsággal szemben és ezekre az új követelményekre a legjobb megoldást kell szolgáltatnunk. A beavatkozások **újabb 150 év próbatételének** kell megfeleljenek.

Dr. Váradi József a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium vízügyi he-lyettes államtitkára.